

Reportáže z Turecka
s praktickým slovníkom na cesty

metabol

absynt

WITOLD SZABŁOWSKI

absynt

Copyright © 2018 by Witold Szablowski

All rights reserved

Translation © Juraj Koudela & Karol Chmel

Design & Layout © Midfield Studio

Cover Photo © Noel Rojo

ISBN 978-80-8203-687-2

Reportáže z knihy *Vrah z mesta marhúl'*
s praktickým turecko-slovenským slovníkom

merhaba

WITOLD SZABŁOWSKI

Reportáže preložil Juraj Koudela
Turecko-slovenský slovník preložil Karol Chmel

ČIERNE MORE

GRUZÍNSKO

AZER

ARMÉNSKO

IRÁN

TURECKO

IRAK

SÝRIA

Samsun

Amasya

Tokat

Sivas

Kayseri

Kahramanmaraş

Osmaniye

Antakya

Ordu

Giresun

Trabzon

Gümüşhane

Erzincan

Tunceli

Elazığ

Malatya

Adıyaman

Gaziantep

Kilis

Şanlıurfa

Rize

Bayburt

Erzurum

Bingöl

Diyarbakır

Batman

Mardin

Artvin

Ardahan

Kars

Van

Bitlis

Siirt

Simak

Iğdır

Ağrı

Hakkâri

Abi

čiže starší brat

Jedni tu hľadajú tancujúcich dervišov, iní Kurdov, Arménov, alevitov, ďalší – stopy Adama Mickiewicza či na území niekdajšej *Rzeczypospolitej* (Republiky) narodenej zajatkyne Roxelany, tu nazývanej Hürrem, do ktorej sa pred mnohými rokmi zalúbil sultán Sulejman Nádherný.

Sú takí, ktorí hľadajú recepty na baklavu a *mezze* – turecká kuchyňa sa považuje za jednu z najlepších na svete. Sú aj takí, ktorí sa tu ukážu vďaka záujmu o architektúru – najmä o majestátnu byzantskú svätyňu Hagia Sofia.

Ja som nepatril k žiadnej z týchto skupín. Ocitol som sa tu celkom neočakávane, keď študentská organizácia, ku ktorej som patril, dostala pre svojich členov ponuku na pobyt na tri miesta: do Neapola, do Londýna a do Kayseri.

Kedže som sa na schôdzu oneskoril, ušlo sa mi Kayseri – údajne najmenej atraktívne. „Kde to je?“ stihlo sa mi mihnúť hlavou. A už o pár dní som sedel v lietadle a ponad Rumunsko, Bulharsko a Čierne more som letel do Istanbulu.

Áno, moje najdlhšie pracovné a súkromné dobrodružstvo sa začalo úplnou náhodou.

Ukázalo sa, že Kayseri leží v Turecku, na úpätí sopky Erciyes, na ktorej svahoch som sa už o týždeň učil lyžovať. Vďaka čudným študentským kontaktom môj prvý výjazd do Turecka nespočíval v navštevovaní jeho pobrežia, ba dokonca ani Istanbulu, ale... lyžiarskych svahov.

A Kapadócie.

O Kapadócii sa ani nejdem pokúšať rozprávať. Kto tam nebol a nevidel, nech nastúpi do prvého lietadla, potom presadne na autobus a ide si pozrieť ten zázrak. Nájde krajinu prenesenú z vesmíru na zem; najnezvyčajnejšie skalné útvary, aké si len možno predstaviť, ktoré, či už pri východe slnka, alebo za svitu mesiaca, vyzerajú ako príznaky; k tomu kaplnky kresťanov z desiateho storočia a podzemné mestá z byzantských čias, keď na tunajších kresťanov útočili Arabi.

Od prvých chvíľ strávených v Turecku som vedel, že tu majú najlepšiu kuchyňu, akú som v živote ochutnal (Kayseri preslávili najmä *manti*, maličké mäsové pirôžky s basturmou, sušeným mäsom). A že som tu stretol najpohostinnejších ľudí, s akými som mal dovtedy do činenia. Dvaja z nich – Aylin a Serhat, vtedy študenti ako ja, teraz seriózna pani právnička a vážny pán biznismen, sú dodnes mojimi priateľmi. Turecká pohostinnosť sa okrem iného prejavuje v týchto dvoch krátkych slovách: *abi* a *abla*.

Sotva som vystúpil z lietadla a stretol sa s tureckými organizátormi mojej cesty, už som bol *abi*.

Abi, čiže starší brat.

Abla, čiže staršia sestra.

Turci tieto slová používajú, keď chcú dať najavo úctu, sympatiu alebo jedno aj druhé. Alebo keď chcú zalichotiť niekomu mladšiemu, ako sú oni sami. Keď chcú niekomu ukázať, že im nie je cudzí, aj keď pricestoval z inej krajiny, z iného kultúrneho okruhu.

Tieto slová so sebou nesú množstvo rôznych významov. Nezabudnem na chvíľu, keď ma Aylinin otec, pán Arslan, po dlhých rokoch známosti prvý raz neoslovil „pán Witold“, ale práve *abi*. Mal som pocit, akoby ma symbolicky prijal do rodiny.

Na druhej strane Małgorzata Łabęcka-Koecherowa mi rozprávala o tom, ako jej istý dotieravý turecký básnik začal len krátko po zoznámení klásť ruku na koleno. Vtedy ho nazvala *abi*. To pomohlo určiť vzťah: odteraz si môj brat, člen mojej rodiny. Musíš sa správať, ako sa na člena rodiny patrí.

Adalar

čiže *Kniežacie ostrovy*

Keď je pekné počasie, stojí za to v Istanbule nastúpiť na trajekt a vybrať sa na to nezvyčajné miesto, kde sa zastavil čas. Len štyri z desiatich ostrovov sú obývané: Kinali, Burgaz, Heybeli a Büyükada. No na všetky sa dá doplaviť a na všetkých sa dá nadýchať čerstvého vzduchu – okrem sanitiek a áut požiarnej služby tu nie sú žiadne autá; po úzkych, kľukatých uličkách premávajú jedine drožky a od kolosu-Istanbulu ostrovy oddeľuje niekoľko desiatok kilometrov mora.

Na Büyükkade si bez problémov prenajmete bicykel. Ale oveľa lepšie je ísť jednoducho pešo – ostrov je taký malý, že napokon dôjdete na miesto, z ktorého ste vyšli (prechádzka zaberie asi dve hodiny).

Za byzantských čias boli ostrovy exkluzívnym väzením – posielali na ne členov cisárskej rodiny, ktorí ašpirovali na trón, aby sa nepokúšali o sprisahanie (odtiaľ názov – Kniežacie ostrovy). Podobne to robili otomanskí sultáni, keď Konštantínopol dobyli Turci.

Dnes sú to elegantné končiny poskytujúce oddych tým, ktorých unavil večný hluk veľkomesta.

Bývajú tu najmä Gréci, u tých sa dá kúpiť celkom dobré domáce víno. A potom si ho pribaliť do prúteného košíka, prenajať si oslíka a na jeho chrbte sa vydať ku gréckemu pravoslávnenému Monastieru svätého Juraja, pod ktorým sa otvára krásny výhľad na ostrov a na Marmarské more.

A ak sa niekto zaujíma o dejiny, najmä dejiny Októbrovej revolúcie, mal by v kríkoch pohľadať skrytý dom, v ktorom sa po úteku zo Sovietskeho zväzu usadil Lev Trockij, jeden z najvýznamnejších ruských revolucionárov. Stalin, s ktorým Trockij prehral boj o dedičstvo po Leninovi, ho v roku 1929 obvinil z kontrarevolučnej činnosti a vyhnal ho z krajiny. Turecko bolo jediným štátom, ktorý súhlasil, že ho prijme.

Trockij strávil na Büyükkade štyri roky; napísal tu svoju autobiografiu a liečil si nervy, narušené rokmi revolúcie. Miesto bolo ako stvorené na úkryt, lebo všetky lode, ktoré sa blížia k ostrovu, vidieť už z veľkej diaľky. Možnože by Trockij žil dlhšie, keby zostal na tureckom ostrove, namiesto toho, aby odchádzal najprv do Francúzska,

neskôr do Fínska a napokon do Mexika, kde ho vypátrali atentátnici, ktorých naňho poslal Stalin.

Na druhej strane – keby odtiaľ neodišiel, nezoznámil by sa s Fridou Kahlo a k histórii svojho života by nepripísal tých niekoľko stránok, ktoré až podnes tak rozpaľujú milovníkov dejín maliarstva.

Trockého rezidencia bola pred niekoľkými rokmi na predaj. Ide o lákavú príležitosť: usadlosť tvorí krásny drevený dom s veľkou záhradou a vlastným prístaviskom. Keď som tam bol, záhrada bola zarastená burinou, dom obrastali popínavé rastliny, ale keby ho zrekonštruovali, mohol by sa stať jednou z tých krajších rezidiencií na ostrove.

Majiteľ ocenil objekt na štyri milióny eur, ale – ako vraveli realitní agenti – ďalších niekoľko miliónov by bolo treba vynaložiť na opravu nehnuteľnosti. A bolo by si treba poradiť s davom trockistov (a milovníkov histórie) z celého sveta: každý rok údajne prichádza na Büyükadu desaťtisíc osôb len preto, aby videli dom Leva Trockého, hoci len cez zamknutú bránu.

Atatürk (Mustafa Kemal)

čiže politik

Otec moderného Turecka, ktorý ho po prvej svetovej vojne zachránil pred hrozbou rozdelenia medzi susedov a zmenil ho na demokraciu (atypickú, keďže mal armádu ako „poistku“, ale predsa len demokraciu).

Viac o Atatürkovi píšem v kapitolách *Nazım* a *Pani Atatürková*.

Azerbaycan

čiže Azerbajdžan

Keď som býval v Turecku a usiloval sa rozprávať po turecky – nikdy som tento jazyk neovládol dokonale, ale boli časy, keď som bol schopný povedať pomerne veľa –, často sa ma pýtali, odkiaľ som. Turci sú veľmi zdvorilí, takže ťa ubezpečia, že rozprávaš výborne, aj keď sotva vykokceš „dobrý deň“ a „ďakujem“. A hneď potom dodajú, že si z toho netreba robiť ťažkú hlavu, turečtina je najťažší jazyk na svete a málokto z tých, čo sa v Turecku nenarodili, je schopný ju zvládnuť (neviem, odkiaľ berú údaje, ale verí tomu absolútne každý Turek a je pripravený prisahať na strapec z fezu, že je to naozaj tak).

Takže keď som niečo koktal po turecky a Turci sa pýtali, odkiaľ som, odpovedal som: „Ako to odkiaľ? Z Anatólie.“

Anatólia sa spája s poľami, ovcami a poľnohospodárstvom. Robil som teda zo seba tak trochu dedičana, ktorý deformuje turečtinu tak, ako ľudia z vidieka kaličia spisovný jazyk vo všetkých krajinách na svete. Ale Turci neverili môjmu anatólskemu pôvodu a vraveli: „Nie, *abi*, nie si z Anatólie. Ty si určite Azer.“

Vtedy som zase ja vyvalil oči: „A to už prečo Azer?“

Musím vysvetliť, že v Turecku naozaj rozprávam úplne inak ako v Poľsku. Z nejakého dôvodu, ktorý neviem celkom vysvetliť, sa mením na úplne iného človeka; som mužnejší, výraznejší, dokonca aj zarastenejší. Je vo mne viacej archetypálneho samca, vlastne ani neviem prečo, ale dokonca aj hlas mám hrubší a moje gestá sú

rozhodnejšie. Keď fajčím cigaretu (a odpaľujem si tam jednu od druhej), tak fajčím z celej duše. Keď si objednávam obed alebo vyjednávam na bazári, tak to robím tiež veľmi dôrazne. Je v tom určitá dávka herectva, ale nezámerného a nie celkom vedomého.

No z akéhosi dôvodu sa ukazuje, že ak hrám Turka, v očiach Turkov nevyzerám ako Turek, ale ako Azer!

Zopakovalo sa to niekoľkokrát. Nikdy ma nepovažovali za Tadžika alebo Turkména, vždy len za Azera. Spýtal som sa teda svojich priateľov, prečo je to tak. Rozosmiali sa a potom ma vzali k sebe domov, postavili na stôl zopár pív a zapli správy z azerskej televízie.

A veru, ó, Alah! Moderátor rozprával presne ako ja. Tiež bol tvrdý, mužný, výrazný a zarastený. Áno, musím uznať, moja turečtina znela ako reč hlásateľa z azerskej televízie. Teda presnejšie – on používal iné slová a celkom som mu nerozumel; azerčina sa od turečtiny líši. Ale spôsob vyjadrovania, dokonca aj gestá mal veľmi podobné tým, aké som používal ja, keď som predstieral, že som Turek z Anatólie.

Len tak na okraj, moji Turci sa pri zvukoch azerčiny rozosmiali, až im tiekli slzy. Znie im rovnako zábavne ako Poliakom čeština a Čechom poľština. Zachytávali jednotlivé slová, opakovali ich a priam ich skrúcalo od smiechu. Bohužiaľ, hlásateľov jazyk bol pre mňa nezrozumiteľný. Rovnako dodnes nerozumiem, ktorý z mojich génov sa ozval, keď zo mňa robil Azera. Priezvisko Szablowski bolo populárne medzi poľskými Tatármi – najslávnejší bol údajne Daniel Szablowski, veliteľ jedného z jazdeckých oddielov, ktorý sa kedysi vzbúril proti poľskému kráľovi. Rád si myslím, že celé toto Turecko sa v mojom

živote nevyskytlo náhodou, ale preto, lebo sa v mojej DNA ozval tatársky gén.

Lenže v takom prípade sa mal vo mne ozvať Tatár, nie Azer!

Nikdy sa mi nepodarilo rozšifrovať túto záhadu, ale osud ma raz dal dohromady s Azermi, a to za najnezvyčajnejších okolností, aké si možno predstaviť. Cestoval som s priateľom po Kurskej kose, čiže po dlhom pobaltskom polostrove ležiacom na hranici Kaliningradskej oblasti a Litvy. Cesta je mimoriadne malebná, ale Kurská kosa je národný park, takže niekoľko desiatok kilometrov nenarazíte na benzínovú stanicu a nikde sa nedá kúpiť nič na jedenie.

Okrem jedného bodu v samom strede, kde stál veľký vývesný štít s nápisom „ŠAŠLIKY“. Predávali ich dvaja zarastení páni, čo sa spolu rozprávali rečou, ktorá mi pripadala známa.

„Odkiaľ ste?“ spýtal som sa po turecky.

„Z Azerbajdžanu,“ odpovedali zaskočení faktom, že niekto uprostred Kurskej kopy ich oslovuje jazykom Sujmana Nádherného. „A ty?“

„Z Anatólie,“ odvetil som rýchlo.

Chápavo pokývali hlavou.

Prvý raz v mojom živote tomu niekto uveril.

Badem biyik

čiže mandľové fúzy

V Turecku poznajú politikov podľa fúzov.

Najdlhšie majú nacionalisti. O čosi kratšie – socialisti. Najkratšie – islamisti.

Fúzická nacionalistov, zvané *ülküçü*, sú pestované, pristrihnuté nad ústami. Ich konce ovísajú dole k brade. Tvoria podkovu otvorenú k hrdlu, vďaka čomu majú muži na tvárach polmesiac a to z nich robí odraz tureckej zástavy. Ich strana sa po turecky volá MHP – Strana národnej akcie. Priemerný volič sníva o silnom Turecku, na dovolenky chodí (alebo by tak aspoň robiť mal) len do tureckých kúpeľov a hromží, že je v nich priveľa cudzincov.

Socialisti majú pod nosom perinku. Ak sa jej nevenuje dostatočná starostlivosť, prerastá do úst a pokrýva zuby. Najväčšiu socialistickú stranu založil sám Atatürk. Po turecky sa nazýva CHP – Republikánska ľudová strana. Štatistický volič nechodí do mešity, pije alkohol a občas vycestuje na západ, občas do tureckých kúpeľov.

Najviac však o fúzy dbajú islamisti. Majú ich presne v takej veľkosti, akú na fúzy predurčila príroda. Pristrihávajú si ich tak, aby nemali viac ako päť milimetrov dĺžky a volajú ich *badem biyik* – mandľové fúzy, lebo tvarom pripomínajú mandle.

Takéto fúzy má turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan a mnohí vládni predstavitelia z jeho Strany spravodlivosti a rozvoja.

Burkini

čiže kúpací úbor

Absolútnym hitom sú pri Bospore už niekoľko rokov kúpacie úbory pre moslimky. Majú úplne zakryté nohy

a ruky, a na hlavách pôvabné kapucne. Väčšina má komplet doplnený o pelerínku – aby látka neobopínala telo a neprehrádzala zákutia ženskej postavy.

„Nie je ideálny,“ hovorí pre denník *Milliyet* Emina, matka troch detí. „Nalieva sa mi doň voda a vytvorí sa taký veľký balón. Ale konečne môžem plávať! Ešte nedávno som sa len pozerala na svoju rodinku, ako sa zabáva vo vode. Ako mačka na smaženú pečenku.“

„Odkedy som sa vydala, nemohla som ísť ani na kúpalisko, ani na pláž,“ sťažuje sa Fatma, domáca pani z východu Turecka. „Teraz sa musím znovu rozpomenúť, ako sa pláva. Ale som naozaj spokojná. Malá vec, no poteší.“

Kúpací úbor pre mužov má nohavice o čosi dlhšie ako štandardné.

Mehmet Şahin, majiteľ firmy Haşema a návrhár prvých úborov:

„Keď som bol študent, veľmi som sa zdráhal chodiť na pláž. V klasických plavkách som sa cítil, akoby som bol nahý. Vtedy mi napadlo: je tu predsa diera na trhu! O pár rokov som začal s výrobou prvých kúpacích úborov.“

Muslimské plavkyne vzbudili v tureckých kúpeľoch nemalé pohoršenie. Došlo k niekoľkým bitkám medzi modernými, prozápadnými Turkami a religióznymi, ktorí tým prvým kazili výhľad a zábavu.

Denník *Hürriyet*, naopak, uverejnil fotografiu dvoch žien stojacich vedľa seba po pás vo vode. Jedna bola v moslimskom odeve, zakrývajúcom všetko okrem očí. Druhá hore bez. „Presne toto je Turecko,“ hlásal redakčný komentár.

Çay

číše čaj

Çaysiz sohbet, aysiz gökyüzü gibidir – rozhovor bez čaju je ako nebo bez mesiaca (alebo v inej verzii: ako vták bez hlasu).

Toto úslovie presne odráža, čo si Turci myslia o svojom národnom nápoji.

Dostanete ho všade, v pohárik v tvare tulipánu (tí, čo ho podávajú, vám občas s pocitom nadradenosti, typickým pre túto krajinu, povedia, že Holanďania sa naučili pestovať kvety od Turkov). Buď už bude osladený, alebo k nemu dostanete niekoľko mikrokociek cukru.

Pri každom väčšom bazári alebo úrade má svoj *çaycı* pán Čajíček – variť čaj je v Turecku príliš vážna záležitosť na to, aby sa tomu venoval niekto, kto by zároveň realizoval iný biznis. A musíte byť cudzinec alebo šialenec, ak ste ochotný piť nechutnú, arómy pozbavenú žbrndu uvarenú z vrecúška – keď som býval v Istanbule, dal sa taký čaj kúpiť výhradne v supermarketoch a jedine vo štvrtiach, kde býva veľa cudzincov.

Ak niečo kupujete za väčšiu sumu peňazí, bez ohľadu na to, či v obchode alebo na bazári, transakcia musí byť spečatená spoločným vypitím čaju. Ak sa tak nestane, predtým ako zaplatíte, spýtajte sa predávajúceho: „Kde je čaj?“ Mal by okamžite zatelefonovať alebo niekoho poslať po pána Čajíčka a ten by sa mal o pár minút objaviť s podnosom. Je to prejav úcty voči zákazníkovi.

Čaj sa obvykle pripravuje v špeciálnom dvojitom čajníku zvanom *çaydanlık*. Do hornej časti sa nasype čaj a zalieva sa vodou; tu sa varí esencia. Vriaca voda z dolnej

časti čajníka nahrieva hornú. Keď je esencia hotová, čiže nadobudne farbu tmavého jantáru, nalieva sa do pohárika a dopĺňa sa vodou podľa želania hosta: na verziu svetlú (*açik*), strednú (*orta*) alebo silnú (*demli*). Silný čaj Turci občas nazývajú „zajačia krv“.

Keď idete „na čaj“ k Turkovi, môžete očakávať všetko, vrátane toho, že za večer sa bude podávať aj dvadsať či tridsať pohárikov tohto jantárového nápoja – priemerný Turek ich podľa štatistiky vypije ročne asi tisíc. Za rok sa vyrobí štyristo miliónov malých pohárikov na čaj – šesť na každého obyvateľa krajiny.

Turci pijú čaj v takomto množstve až od devätnásteho storočia; predtým bola ich obľúbeným nápojom káva, ale jej ceny dosiahli takú vysokú úroveň, že si ju mohlo dovoliť čoraz menej ľudí. Ukázalo sa, že čaj je dokonalá náhrada.

Od začiatku dvadsiateho storočia majú Turci aj vlastné plantáže v okolí mesta Rize pri Čiernom mori, neďaleko hraníc s Gruzínskom. Dnes sú v svetovej produkcii čaju na piatom, možno na šiestom mieste.

Çapkin

čiže casanova

Turecký zvodca-virtuóz; niekto, koho by sme v Poľsku označili za casanovu alebo playboya.

V každých rešpektovaných kúpeľoch, ako aj v každom väčšom meste je takých plno. Ženy z Európy sú pre nich dokonalý cieľ, lebo Turkyňa bude vyžadovať oveľa viacej než krasorečenie a lichôtky – bude sa napríklad pýtať na spoločenské postavenie, možnosť poslať eventuálne

potomstvo do dobrej školy a schopnosť dať dohromady zopár viet, ktoré prekročia okruh fráz typu „tvoje oči sú ako hviezdy“, prípadne „neudrela si sa, láska, keď si padala z neba?“.

Keď som sa po svojom prvom výjazde do Turecka zapísal na kurz tureckého jazyka, boli so mnou v skupine samé ženy, ktorých zaujímali najmä varianty sloviac: túžiť, ľúbiť a – nepravidelného – bozkávať oči.

Po mesiaci kurzu sa objavila potreba poznať slovesá: plakať, ľutovať a nepravidelného: vypadnúť a viacej sa nevracať.

Po dvoch mesiacoch boli v skupine už len tri osoby, takže ju rozpustili, lebo Turci, pre ktorých sa moje spolužiačky chceli učiť jazyk, sa ukázali ako dovolenkovi *çapkini*.

Ale nebýva to tak vždy. Poznám niekoľko veľmi vydarených, milujúcich sa poľsko-tureckých manželských párov. A – páni, hovorím to s ľútosťou – pokiaľ ide o trúsenie lichôtok a iných vecí, ktoré ženy rady počúvajú, mohli by sme sa toho od Turkov veľa naučiť.

Pamätám sa, že spolužiačky z jazykového kurzu sa usilovne pypytovali, ako odlíšiť Turka, ktorému ide len o prázdninovú zábavu, od takého, s ktorým sa možno pokúsiť vybudovať aj niečo trvalejšie. Učiteľka nevedela poskytnúť jednoznačnú odpoveď; tobôž, keď skutočný turecký *çapkin* vie dokonale predstierať emócie; dokáže roniť krokodílie slzy, ak niekto spochybní pravdivosť jeho lásky, no o týždeň jednoducho prestane dvíhať telefón. Aj to je akási spoločná vlastnosť *çapkinov*, o ktorých som počul: oni sa nelúčia. Nemajú radi rozchody. Rozchody sú pre nich príliš bolestné a príliš ťaživé, takže aby sa im vyhli, jednoducho nedvíhajú telefón, blokujú čísla a neodpovedajú na esemesky.

Po anglicky sa to volá *ghosting*: stávaš sa duchom. Nepočul som, že by mal tento jav turecké označenie.

Jedna z mojich známych, vystrašená, že mužovi jej života, s ktorým si už stihla naplánovať domček na periférii Antálie, dve deti a každoročné dovolenky v Poľsku, sa niečo stalo. Nasadla teda na lietadlo a odletela do Ankary. V jeho byte zastihla ďalšiu paniu, ktorá už tiež mala v hlave domček a deti, ale každoročné dovolenky mali stráviť v Nemecku. Keď ich Turek obidve uvidel v salóne, údajne sa jednoducho rozplakal. Verím, že celkom úprimne.

Ako sa nedať pobláznit' a odlíšiť sympatického chlapca od prázdninového donchuana? Skutočný *çapkin* dobýva niekoľko žien zároveň, väčšinou sa prezradí tak, že zlyhá na detailoch. Mal tráviť čas s kolegami a potom vraví, že bol v posilňovni. Mal cestovať k mame a potom povie, že bol na rybách.

Samozrejme, ako výborný manipulátor hneď neprijemnosť zahovorí alebo sa pokúsi celú vec obrátiť na žart („môj oriešok na mňa žiarli“), alebo zahrá, že vám medzi slovami niečo uniklo a že bol zle pochopený („to tá moja angličtina; musíš ma naučiť hovoriť poľsky, láska“). Tak či onak, keď do seba prestanú zapadať detaily, mala by sa v hlave zapáliť kontrolka. Červená ako slnko zapadajúce nad Egejským morom.

Diziler

čiže *seriály*

Najznámejší v Poľsku je seriál *Koruna krá...* znova!

Najznámejší v Poľsku je seriál *Sultán*, ktorého úspech tak inšpiroval Poľskú televíziu, že začala hľadať vlastný

námet na historický seriál, vďaka čomu máme vynikajúcu (irónia zámerná) *Korunu kráľov*. Lúbostné peripetie sultána a jeho dvora nie sú rozťahané o nič menej ako brazílske či argentínske pásomnice. Podstatné je, že v tých peripetiách máme silný poľský motív: Hürrem, milovaná žena Sulejmana Nádherného, bola zajatkyňou z územia vtedajšej republiky (Poľsko a Turecko mali spoločnú hranicu, až kým Ján III. Sobieski nedostal idiotský nápad zachraňovať Viedeň – idiotský, lebo už o storočie neskôr sa Rakúsko, ktoré vtedy zachránil, zúčastnilo na delení Poľska). Hürrem bola podistým dcérou ukrajinského duchovného a jej kresťanské meno znelo Oleksandra. Už ako nástročná porodila sultánovi prvé dieťa, ba neskôr tak šikovne manipulovala palácovým svetom intríg, že sultán – pozor – dal príkaz zavraždiť svojho prvorodeného, len aby trón patrilo synovi, ktorý vzišiel zo vzťahu s Hürrem.

Ako vyzerá seriálový biznis pri Bospore? – pýtal som sa pred niekoľkými rokmi autorky námetu a scenáristky jedného z vtedy najpopulárnejších seriálov Deniz Akçay. Hovorilo sa o nej ako o tureckom Woody Allenovi, lebo jej nápady sú netuctové. Seriál sa volal *Küçük Kadýnlar* (Malé ženy).

„Bez vreckovky ho nedopozeraš,“ vraví Deniz v rozhovore, ktorý som s ňou urobil pre magazín *Wysokie obcasy*. Rozpráva o piatich sestrách, ktoré prídu pri automobilovej nehode o oboch rodičov. Najstaršia má dvadsaťjeden, najmladšia šesť. Osamelej žene je v Turecku ťažko už z predurčenia. Život rodiny vždy organizuje otec. Pomáha vybrať, čo študovať, pomáha nájsť si prácu, radí, má známych, kontakty. Je spojnicou medzi rodinou a vonkajším

svetom, bez ktorej len ťažko prežiť. Keď umrie, jeho úlohu vždy preberá *abi*, starší brat. Okrem iného aj preto je pre Turkov mimoriadne dôležité mať mužského potomka. To on sa postará o rodinu, keď chýba otec.

Seriálový problém spočíva v tom, že máme päť sestier a ani jedného brata. Turci hneď vidia, že je to tá najbeznadejnejšia situácia, v akej sa vôbec možno ocitnúť. Strašne ich to zasahuje. „Moja teta mi povedala: ‚Nenávidím ťa za tento film, ale nemôžem sa naň prestať pozerať.‘ Tak to funguje. Tento film sa postará o to, že ľudia upadnú do špeciálneho druhu melanchólie, v akom sa Turci cítia veľmi dobre.“¹

Malé ženy z Denizinho seriálu majú ustavične nejaké problémy. Najmladšiu sestru si chce k sebe vziať vzdialená príbuzná, ktorá nemôže mať deti. Namiesto toho, aby pomáhala – a je veľmi bohatá –, hádže im polená pod nohy. No len čo sa producenti pokúsia zaradiť optimistickejšie motívy – sledovanosť seriálu klesá.

Najstaršia zo sestier ťažko pracuje, žehlí v dielni na výrobu bielizne. „Vždy mám strašnú depresiu, keď píšem jej epizódy, a viem, že ľudia ju pri pozieraní pociťujú tiež. Dokonca dievča, ktoré ju hrá, ma prosilo: ‚Nech ju už konečne postretne aj niečo dobré, lebo sa zbláznim!‘“ hovorí Deniz. „Raz sme sa teda pokúsili – dohodli sme jej rande. Stretla sa so sympatickým chlapcom, nepustili sme nijakú zlovestnú hudbu, ktorá vždy naznačuje, že ju čoskoro oklame. A čo? Televízni diváci odchádzali pred obrazoviek. V ďalšej časti sledovanosť poklesla. Dostali

1 *Turecká kráľovná seriálov. S Deniz Akçay sa rozpráva Witold Szablowski. „Wysokie Obcasy“, 20. 9. 2010.*

sme množstvo mailov, že toto sa im nepáči. Museli sme chlapca rýchlo zmeniť na ničomníka, ktorý pakuje s niekoľkými dievčatami zároveň.“

Prečo to tak je?

„Naši hlavní diváci sú ženy z východu Turecka. Tam je vysoká nezamestnanosť a rodiny, ktorých otec pracuje už celé roky v Nemecku a matka – skoro vždy v šatke – sedí s deťmi doma. Vždy som si myslela, že keď máš ťažký život, radšej sa budeš pozerať na seriál o ľuďoch, ktorým všetko vychádza. Ale Turci to nemajú radi, a hoto! Čím smutnejší život majú oni sami, tým viac chcú sledovať hrdinov, ktorí sú neúspešní. Mám ťažký život, takže sa rada pozriem na seriál o niekom, kto sa má ešte horšie. Ak ukazujeme boháčov, tak len ako zlých ľudí – ako teta mojich dievčat.“

„Turecké seriály sú urážkou nášho národného uvedomenia. Vypnite televízory. Ja sám vypínam prijímač za každým, keď na takýto seriál natrafím,“ vystríhal Grékov metropolita Solúna Anthimos, ktorého citovala *Gazeta Wyborcza*. Metropolita je však výnimka: turecké seriály sleduje viac ako polovica Grékov. „Ako uvádza agentúra Reuters, niektoré časopisy začali pridávať k číslam CD s intenzívnym kurzom turečtiny. Ešte pred desiatimi rokmi bolo nepredstaviteľné, aby v Grékoch vzbĺkla láska k tureckej kultúre...“ píše *Wyborcza*. A pokračuje: „Produkcie od Bosporu dobývajú nielen Grécko. Od roku 2001 sa predali vysielacie práva vyše stovky seriálov najmenej do štyridsiatich krajín.“²

2 Justyna Głogowska, *Ako si Turci podmaňujú susedov seriálmi*, „Gazeta Wyborcza“, 15. 8. 2012.

V Turecku, čítame ďalej, sa ročne vyrobí takmer sto seriálov. Sú mimoriadne populárne, od kazašských stepí cez Irak až po Balkán. Keď som v rokoch 2013 – 2016 pracoval na knihe o volynskom masakre, musel som sa naučiť nenavštevovať ukrajinské dediny a nevstupovať k ľuďom domov s prosbou o rozhovor v čase, keď jeden z kanálov vysielal seriál *Zakázaná láska*. Takmer všetci starčekovia, ku ktorým som zašiel, sedeli vtedy sústredení pred obrazovkami. Pamätám sa, ako som raz hľadal stopy po príbehu rodiny Miroslawa Hermaszewského a v dedinke, v ktorej poznali jeho rodičov, sa zišlo niekoľko desiatok ľudí, aby mi pomohli. Stáli sme a niekoľko minút spoločne rozvažovali, no zrazu sa za necelú minútu všetci rozišli.

„Urobil som niečo nesprávne? Urazil som ich?“ spýtal som sa ženy, pri ktorej plote sme sa stretli.

„Nieeee, ale o chvíľu vysielajú seriál. Turecký,“ povedala. A pozvala ma k sebe do chalupy.

Spoločne sme si pozreli dve časti a až potom sa dalo rozprávať ďalej.